

умений самоорганізації, акцентування уваги школяра на читальській діяльності, змінах в читальському і особистому розвитку.

Ключевые слова: учебник; личностно ориентированное обучение; компетентностное обучение; общеучебные умения; индивидуальная учебная программа; читательская компетентность.

Fasolya A.

CONCEPTUAL BASES OF CREATION OF UKRAINIAN LITERATURE TEXTBOOK, SUBJECT TO THE PROVISIONS OF THE ACTIVITY, STUDENT-CENTERED AND COMPETENCE-BASED APPROACHES

The article presents conceptual bases of creation of Ukrainian literature textbook: the methodological basis of the concept (the idea of personality-oriented, competency and activity approaches, citizenization paradigm of learning, a modern vision of ways of development of Ukrainian literature, psychology, art and reading), defines the requirements that must be met by educational book, its main functions, purpose and objectives, structure, contents and criteria of evaluation.

The emphasis on the possibilities of the textbook in the development of subject (reader) and the key competences, the importance of providing conditions for the formation of the subjectivity of the student-reader: representations of the reader's route of questions and tasks to develop skills of self-organization, focusing students for reading activities, changes in readership and personal development.

Emphasized that the present textbook contains the characteristics of self-instruction is practice oriented and technological. The structure and content of the school books give a clear picture of what and how to teach and learn. Technology tutorial offers the teacher a guide to the scope and nature of educational material, its sequence, methods and techniques of work, the student recommendations for the effective assimilation of subject content at any desired level, building skills to learn, to acquire knowledge, skills of self-organization and self-development.

Keywords: textbook; personally oriented education; kompetentne learning; learning skills; individual education program; reading competence.

УДК: 376-056.263:001.892(075)

СУЧАСНА КОНЦЕПЦІЯ ПОБУДОВИ ПІДРУЧНИКІВ З ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧНОГО НАВЧАННЯ ДЛЯ ГЛУХИХ ДІТЕЙ

В. М. Шевченко,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,

Інститут спеціальної педагогіки НАПН України,

e-mail: shevchenko_volodimir@ukr.net

У статті автор характеризує концептуальні основи та особливості побудови підручників з предметно-практичного навчання для глухих дітей. Розглянуто актуальні проблеми проектування шкільного підручника і обґрунтовано вимоги до побудови тексту і методичного апарату у контексті освітньої реформи. Автор зазначає, що шкільні підручники відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі та є одним з основних засобів передачі знань. У них викладаються основи знань відповідно до освітніх стандартів і програм. Підручник є важливим засобом самовдосконалення учнів, формування їх картини світу. Важливе місце в початковій ланці навчання дітей з порушеннями слуху займає підручник з предметно-практичного навчання, яке є першим етапом трудового навчання.

Також автор наголошує на основних проблемах сучасних підручників та шляхах їх вирішення.

Ключові слова: реформування системи освіти; шкільні підручники; діти з порушеннями слуху; предметно-практичне навчання; модернізація змісту освіти.

Постановка проблеми. Основою розвитку сучасної системи освіти є нова парадигма освіти, якою учня визнано головною фігурою навчально-виховного процесу, а основним завданням – формування конкурентоспроможної особистості, здатної до самонавчання, самовдосконалення, креативного мислення та до успішної самореалізації впродовж усього життя.

Оскільки ключовим серед багатьох джерел інформації в навчально-виховному процесі залишається підручник, проблема сучасного підручника (його відповідність вимогам стандартів і навчальним програмам, його роль щодо результативності навчання та якості освіти) залишається актуальною.

Модернізація змісту початкової освіти передбачає покращення якості підготовки підручників, здатних забезпечити не лише оволодіння учнями відповідною сумою предметних знань і спеціальних умінь та навичок, а й сформувати у них бажання та вміння вчитися, сприяти набуттю життєво важливих компетентностей [2, с. 284].

Сучасний шкільний підручник, реалізуючи зміст освіти, покликаний систематизувати та інтегрувати відомості, отримані учнями з різних каналів інформації. Він об'єднує навколо себе всі інші шкільні книги (навчальні посібники, наукову літературу, обов'язкову та додаткову літературу тощо) та засоби навчання (наочні посібники, дидактичні матеріали, тексти тощо), координує роботу учнів з ними [3, с. 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тенденція створення підручників нового покоління в останні роки має позитивний вплив на процес навчання і кінцевий його результат. Позитивним є широкий спектр різноваріантних, різнорівневих підручників та навчальних комплексів для одного і того ж класу загальноосвітніх шкіл різних авторів. Це розширює навчальні можливості для учня і поповнює методичне забезпечення уроків [7, с. 501–502]. Проблема творення сучасного підручника розглядається в наукових працях таких вчених: Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, Л. П. Величко, П. С. Лернера, О. Я. Савченко, О. М. Топузова, Н. М. Туринської, А. В. Хуторського та інших.

Якщо ми звернемо увагу на підручники для дітей з особливими потребами, то ситуація дещо інша. У незалежній Україні для різних нозологій підручники також друкувалися, але не з усіх предметів та не на всі класи. Це змушує вчителів використовувати підручники для загальноосвітніх шкіл та адаптувати їх. У цю категорію потрапили і підручники з предметно-практичного навчання для глухих дітей.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у розкритті концептуальних основ побудови підручника з предметно-практичного навчання для дітей з порушеннями слуху в умовах особистісно орієнтованого навчання.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи сучасний рівень розвитку педагогічної науки, стан педагогічної практики та місце у цьому процесі навчальної книги, вважаємо, що *шкільний підручник* – це вид навчальної літератури, який репрезентує знання і види діяльності з конкретного навчального предмета відповідно до державних стандартів освіти та вимог навчальної програми з урахуванням особливостей цього предмета, типу школи, вікових та індивідуальних особливостей учнів і будується на засадах домінуючої концепції навчання [2, с. 285].

Розгляд будь-яких теоретичних проблем шкільного підручника неможливий без чіткого уявлення про його педагогічну цільову приналежність. Вони відіграють важливу роль у навчально-виховному процесі та є одним з основних засобів передачі знань [10, с. 51]. У підручнику не може бути нічого випадкового, того, що цілеспрямовано не слугувало б вирішенню певних навчально-виховних завдань, які стоять перед школою, не допомагало б вчителю в реалізації цих завдань [3, с. 4].

Важливим елементом у навчальному процесі глухих дітей початкової ланки є предметно-практичне навчання (ППН). Воно передбачає цілеспрямований загальний і мовленнєвий розвиток школярів, що створює основу для успішного оволодіння дітьми навчальним матеріалом.

Потрібно констатувати, що за часи незалежності підручники з предметно-практичного навчання для глухих дітей не друкувалися. Відповідно до цього, підручники з ППН мають орієнтуватися на сучасний зміст освіти, відповідати йому та оновленій навчальній програмі. Згідно з навчальною програмою, у підручнику мають бути закладені всі аспекти предметно-практичної діяльності, зазначені у ній [4, с. 8].

Вчені стверджують, що якісний підручник повинен відповідати моделі процесу навчання на конкретному етапі історичного розвитку. Оскільки оновленою парадигмою освіти в Україні визнано особистісно орієнтоване навчання, підручник нового покоління має будуватися з урахуванням основних ознак цієї парадигми: зосередження на потребах учня, діагностична основа навчання, переважання навчального діалогу, співпраця та співтворчість між учнями та вчителем, ситуація вибору і відповідальності, турбота про фізичне та емоційне благополуччя учнів, пристосування методики до навчальних можливостей дитини, стимулювання розвитку і саморозвитку учня [2, с. 289].

В основі побудови підручника з ППН, як і будь-якого іншого шкільного підручника, лежать загальні дидактичні принципи, зокрема: науковості, систематичності та послідовності, наступності та перспективності, зв'язку теорії з практикою, наочності, доступності, свідомості та ін., що забезпечує процес навчання й успішного засвоєння учнями навчального матеріалу, формування мовленнєвих умінь і навичок. Ці принципи виступають не ізольовано, а в органічному взаємозв'язку, доповнюючи й зумовлюючи один одного [9, с. 32].

Необхідна умова якісного підручника – відображення у його змісті та структурі основних етапів процесу навчання – засвоєння навчального матеріалу та його застосування на практиці. Йдеться про те, щоб у змісті підручника

передбачити завдання на аналіз предметів і явищ, на виділення істотних ознак і властивостей (з метою забезпечення усвідомлення навчального матеріалу), а також на порівняння, узагальнення, класифікацію, встановлення причинно-наслідкових зв'язків тощо, які загалом сприяють розумінню та усвідомленню навчального матеріалу, а в результаті і його закріпленню [2, с. 286].

Таким чином, обов'язкова ознака якісного підручника – наявність певної педагогічної технології, яка дає змогу вчителю логічно та послідовно здійснювати виклад навчального матеріалу, а учневі поступово і міцно засвоювати знання, вміння та навички. Нерідко саме за допомогою підручника вчитель оволодіває новими технологіями навчання [2, с. 290].

Застосування інноваційних та сучасних технологій набуло широкого застосування в сучасній школі. Тому сучасний підручник з ППН має здійснювати методичний супровід зазначених технологій та передбачати функціональне впровадження існуючих технологій навчання [7, с. 503].

Молодший шкільний вік – період інтенсивного формування навчальної діяльності. З огляду на зазначене вважаємо за необхідне вказати на ще одну вимогу до побудови підручників для початкової ланки: у їх структурі доцільно передбачити засоби для формування всіх компонентів навчальної діяльності – змістового, мотиваційного та процесуального [2, с. 286–287].

Введення в педагогічний процес різних видів предметно-практичної діяльності учнів вносить докорінні позитивні зміни в характер їхнього педагогічного процесу і його результати. Предметно-практична діяльність забезпечує активність та самостійність дітей у процесі навчання [4, с. 8].

У сучасний підручник має бути закладено низку функцій.

1. Інформаційна функція визначає зміст підручника, який має відповідати навчальній програмі, науковості викладу предметних знань, характеризуватися логічною завершеністю змісту.

2. Розвивальна функція забезпечує відповідність змісту підручника віковим та психофізичним можливостям учнів.

3. Формуюча функція формує в учнів узагальнені способи дії, вміння застосувати знання в різних умовах, заохочує до самостійної діяльності та творчості.

4. Виховна функція акцентує увагу учнів на ціннісних орієнтаціях і культурологічних аспектах людської діяльності, спонукає до самооцінювання.

5. Управлінська функція є підґрунтям для організації навчальної діяльності відповідно до мети навчання, методично забезпечує її організацію, сприяє урізноманітненню форм і методів навчання, допомагає в контролі навчальних досягнень учнів.

Оскільки підручник трактується сучасними науковцями як модель цілісного процесу навчання, то у ньому має бути відображено основні складові цього процесу – діяльність вчителя (викладання), діяльність учня (учіння), зміст виучуваного (навчальний матеріал), а також методичні підходи до вивчення матеріалу, форми організації навчальної діяльності школярів, формування засобами підручника умінь молодших школярів працювати з навчальною літературою [2, с. 285].

Також до сучасного підручника висувається низка методичних вимог, зокрема: комплексність представлення матеріалу, функціональність і послідовність у застосуванні наочності, орієнтація на індивідуальні, групові та психофізичні особливості учнів, орієнтованість підручника на максимальну самостійну роботу учнів, включення матеріалу з інших предметів, наявність культурного та екологічного компонента [1, с. 131].

У підручнику важливо дотримуватися принципу доступності основного, додаткового та пояснювального текстів. Крім того, існують вимоги до критеріїв складності навчального матеріалу, в тому числі складності текстів підручника.

За характером пізнавальної діяльності учнів завдання, які подаються в підручнику, поділяються на репродуктивні, продуктивні та відкриті.

Репродуктивні охоплюють вправи на відтворення навчального матеріалу, його застосування у знайомих умовах (дії за зразком, тренувальні вправи). Вони спрямовані на розвиток мислительних дій та операцій, вміння розкривати причинно-наслідкові, цільові зв'язки, на розвиток логічних форм мислення (вміння робити висновки, судження).

Продуктивні завдання – ті, у яких хід виконання не описаний у підручнику, але в тексті можна знайти підказку їх розв'язання.

До відкритих завдань належать «життєві», «відкриті» та «творчі». Розв'язання відкритих завдань не може бути однозначним, прив'язаним до тих чи інших відомих учневі правил або алгоритмів [1, с. 135].

На уроках ППН учні займаються різними видами предметно-практичної діяльності: ліпленням, аплікацією, моделюванням і конструюванням, макетуванням тощо.

Специфічна структура уроків складається з таких етапів: підготовка до роботи (план, заявки, роздача матеріалу); виготовлення предмета; підведення підсумків (звіт про роботу, оцінка результатів), домашнє завдання [4, с. 8].

Підручник з ППН має містити позатекстові компоненти. Особливе місце займає ілюстративний матеріал – малюнки, фотокартки, кресленики, схеми тощо. Ілюстрації забезпечують не лише інформаційну функцію підручника, а й мотиваційну та розвивальну [6, с. 430–431]. Вони є наочною опорою мислення. Цілісність ілюстрацій, а також їхній органічний зв'язок з іншими структурними компонентами підручника забезпечує система посилань на них в тексті та завданнях. Ілюстративний матеріал, як структурний компонент підручника, покликаний реалізувати провідні функції навчальної книги [1, с. 136].

Орієнтуватися у навчальному матеріалі підручника допомагають піктограми, наприклад симпатичні бджілки. Вони вказують шлях до досягнення очікуваних результатів.

Бджілка з ручкою на початку кожного розділу або уроку підказує, які основні поняття потрібно з'ясувати під час їх вивчення, чим допомагає актуалізувати ті знання, які вже учень має стосовно цих понять, а також усвідомити, на якому етапі виконання навчального проекту, в яких практичних життєвих ситуаціях вони знадобляться.

Бджілка зі знаком запитання посеред навчального матеріалу радить перевірити себе, відтворити й осмислити опорні поняття теми.

Бджілка, яка одягнена а академічну бонетку, – зосереджує увагу на інформації, що є важливою для розв'язання практичних проблем.

Бджілка з розведеними руками розмежовує основний текст і наче запитує: чи знаєш ти? У цій рубриці розміщені культурно-історичні відомості, інформація про новітні розробки та інші цікаві факти, пов'язані з темою уроку або розділу.

Бджілка, одягнена в хустину і фартушок, – запрошує виконати практичні роботи із врахуванням можливостей учнів та опорою на їхній досвід.

Тому предметом особливої уваги автора (авторів) повинна бути чітка послідовність викладу в підручнику предметних знань, а також доцільність використання засобів, насамперед різних видів навчальних завдань і вправ, для формування в учнів спеціальних умінь і навичок [2, с. 290].

У додатках підручника доречно розташувати цікаві малюнки і шаблони для аплікацій, схеми для конструювання і т. п., а також малюнки з готовими виробами. Це надихатиме учнів на творчість [6, с. 432].

Процес пошуку досконалих моделей сучасного підручника триває, тому важливо, щоб в комплексі вони були багатофункціональними та забезпечували всі складові модернізації сучасної освіти [1, с. 502].

Підручник не може забезпечити всі аспекти процесу навчання. Тому до нього варто розробити робочий зошит, усі завдання якого спрямовані на активізацію творчої розумової діяльності учнів. Він має містити завдання різного рівня і формату. Самостійне виконання учнями цих завдань сприяє більш ефективному засвоєнню, повторенню, узагальненню, систематизації знань з предметно-практичного навчання для реалізації творчого потенціалу учнів [6, с. 432–433]. Саме уроки ППН створюють для дітей найбільш сприятливі умови для оволодіння словесною мовою, забезпечуючи реалізацію провідного принципу даної системи – зв'язку мовного розвитку з діяльністю [5, с. 6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підручники з предметно-практичного навчання відіграють важливу роль в розвитку дітей з порушенням слуху, оскільки сприяють підвищенню рівня та якості підготовки учнів до життя і праці в сучасному суспільстві. Сучасний підручник з ППН має втілювати чітко окреслені функції та відповідати визначеним методичним вимогам. Бажано, щоб його структура була усталеною, включала різновиди тексту та позатекстових компонентів. Варто зазначити, що предметно-практична діяльність як окремий навчальний предмет – предметно-практичне навчання – перетворила весь навчально-виховний процес, підсиливши його корекційний характер за рахунок уведення нових засобів, методів, форм навчання та за рахунок зміни змісту навчання і характеру засвоєння знань.

Проведений науковий пошук не вичерпує всіх питань означеної проблеми. Перспективи подальшого дослідження пов'язані з ускладненням функціонального навантаження шкільного підручника, пошуку ефективних засобів підвищення функціональної активності кожного його компонента та поліграфічні основи створення навчальної книги.

Використані джерела

1. Гільберг Т. Г. Сучасний підручник «Природознавство» для початкової школи: питання структури та організація змісту / Т. Г. Гільберг, Т. В. Сак // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2014. – Вип. 14. – С. 131, 135–136.
2. Кодлюк Я. П. Концептуальні основи побудови підручника для початкової школи / Я. П. Кодлюк // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2014. – Вип. 14. – С. 284–287, 289–290.
3. Мадзігон В. М. Підручник нового покоління: яким йому бути / В. М. Мадзігон // Підручник XXI століття. – 2003. – № 1–4. – С. 4.
4. Марциновська Є. Н. Основи предметно-практичного навчання глухих школярів / Є. Н. Марциновська. – М., 1985. – С. 8–9, 27, 34.
5. Марциновська Є. Н. Уроки предметно-практичного навчання в школі глухих / Є. Н. Марциновська, Т. В. Нестерович, Т. С. Зикова. – М., 2002. – С. 6, 11.
6. Мачача Т. С. Реалізація творчого потенціалу учнів основної школи у процесі трудового навчання / Т. С. Мачача // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2014. – Вип. 14. – С. 431–433.
7. Новченкова К. Д. Багатофункціональність сучасного підручника / К. Д. Новченкова // [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. – К. : Педагогічна думка, 2014. – Вип. 14. – С. 501–503.
8. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти : підручник / О. Я. Савченко. – К. : Грамота, 2012. – С. 64.
9. Савченко О. Я. Нова доба шкільної освіти / О. Я. Савченко // Підручник XXI століття. – 2003. – № 1–4. – С. 32.
10. Трубочева С. І. Роль шкільного підручника у формуванні загальнонавчальних компетентностей учнів / С. І. Трубочева // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць / редкол. – К. : Пед. думка, 2009. – Вип. 9. – С. 51.

References

1. Hilberh T. H. Suchasnyi pidruchnyk «Pryrodoznavstvo» dlia pochatkovoї shkoly: pytannia struktury ta orhanizatsiia zmistu / T. H. Hilberh, T. V. Sak // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats / [red. kol. ; holov. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2014. – Vyp. 14. – S. 131, 135–136.
2. Kodliuk Ia. P. Kontseptualni osnovy pobudovy pidruchnyka dlia pochatkovoї shkoly / Ia. P. Kodliuk // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats / [red. kol. ; holov. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2014. – Vyp. 14. – S. 284–287, 289–290.
3. Madzihon V. M. Pidruchnyk novoho pokolinnia: yakym yomu buty / V. M. Madzihon // Pidruchnyk XXI stolittia. – 2003. – № 1–4. – S. 4.
4. Martsynovska Ie. N. Osnovy predmetno-praktychnoho navchannia hlukhykh shkoliariv / Ie. N. Martsynovska. – M., 1985. – S. 8–9, 27, 34.
5. Martsynovska Ie. N. Uroky predmetno-praktychnoho navchannia v shkoli hlukhykh / Ie. N. Martsynovska, T. V. Nesterovych, T. S. Zykova. – M., 2002. – S. 6, 11.
6. Machacha T. S. Realizatsiia tvorchoho potentsialu uchniv osnovnoi shkoly u protsesi trudovoho navchannia / T. S. Machacha // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats / [red. kol. ; holov. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2014. – Vyp. 14. – S. 431–433.
7. Novchenkova K. D. Bahatofunktsionalnist suchasnoho pidruchnyka / K. D. Novchenkova // [red. kol. ; holov. red. – O. M. Topuzov]. – K. : Pedahohichna dumka, 2014. – Vyp. 14. – S. 501–503.
8. Savchenko O. Ia. Dydaktyka pochatkovoї osvity : pidruchnyk / O. Ia. Savchenko. – K. : Hramota, 2012. – S. 64.
9. Savchenko O. Ia. Nova doba shkilnoi osvity / O. Ia. Savchenko // Pidruchnyk XXI

stolittia. – 2003. – № 1–4. – S. 32.

10. Trubacheva S. I. Rol shkilnoho pidruchnyka u formuvanni zahalnonavchalnykh kompetentnosti uchniv / S. I. Trubacheva // Problemy suchasnoho pidruchnyka : zb. nauk. prats / redkol. – K. : Ped. dumka, 2009. – Vyp. 9. – S. 51.

Шевченко В. Н.

СОВРЕМЕННАЯ КОНЦЕПЦИЯ ПОСТРОЕНИЯ УЧЕБНИКОВ ПО ПРЕДМЕТНО-ПРАКТИЧЕСКОМУ ОБУЧЕНИЮ ДЛЯ ГЛУХИХ ДЕТЕЙ

В статье автор характеризует концептуальные основы и особенности построения учебников по предметно-практическому обучению для глухих детей. Рассмотрены актуальные проблемы проектирования школьного учебника и обоснованы требования к построению текста и методического аппарата в контексте образовательной реформы. Автор отмечает, что школьные учебники играют важную роль в учебно-воспитательном процессе и являются одними из основных средств передачи знаний. В них излагаются основы знаний в соответствии с образовательными стандартами и программами. Учебник является важным средством самосовершенствования учащихся, формирования их картины мира. Важное место в начальном звене обучения детей с нарушениями слуха занимает учебник по предметно-практическому обучению, которое является первым этапом трудового обучения.

Ключевые слова: реформирование системы образования; школьные учебники; дети с нарушениями слуха; предметно-практическое обучение; модернизация содержания образования.

Shevchenko V.

THE MODERN CONCEPT OF TEXTBOOKS WITH SUBJECT-PRACTICAL TRAINING FOR HEARING-IMPAIRED CHILDREN

The article describes the conceptual framework and features of textbooks on the subject and practical education for children with hearing impairment. Actual problems of textbook design and reasonable requirements for a text and analytical tools in the context of educational reform. The author notes that textbooks play an important role in the educational process and is one of the main means of transmission of knowledge. They are taught basic knowledge according to educational standards and programs. The textbook is an important means of self-improvement students form their world view. An important link in elementary education of children with hearing takes tutorial on object-practical training, which is the first stage of labor studies.

Quality textbook learning model must meet a specific stage of historical development. Updated paradigm of education at the present stage of development of national education recognized personality oriented education. So textbook of new generation should take into account the main features of this paradigm, focusing on the needs of the student, diagnostic base study, the prevalence of educational dialogue, collaboration and co-creation between students and teacher, the situation of choice and responsibility, concern for the physical and emotional well-being of the students, adapting techniques to education of the child, promotion of self-development and student. Thus, the quality manual should have some educational technology. It allows the teacher to perform logical and consistent presentation of educational material, and student gradually and firmly acquire knowledge and skills. Teacher training masters new technologies using the textbook.

The author notes that the use of innovative and modern technology is widely used in modern school. Because modern textbook should carry out methodological support for these technologies. It also should include implementation of existing learning technologies.

Also the author emphasizes the basic problems of modern textbooks and solutions.

Keywords: educational reform; textbooks; Children with hearing impairment; subject-practical training; modernization of educational content.